

Arbejderspørgsmaalet og dets Løsning.

af Will. Scharling.

II. Arbejdsherrernes Driftsgevinst.

Det er i den første Artikel, om Arbejdernes Produktionsforeninger, blevet antydnet, at en Hovedgrund til de overdrevne Forestillinger, man har gjort sig om den store Fordel, Produktionsforeningerne skulde bringe Arbejderne ved at gjøre dem til deres egne Driftsherrer, maa søges i den urigtige Opfattelse af Begrebet Driftsherre og Driftsgevinst, som ikke blot er den almindelige i daglig Tale, men ogsaa gjør sig gjældende i de fleste videnskabelige Skrifter og økonomiske Systemværker. Da nu netop det, at Arbejderne selv blive Driftens Herrer eller Driftsherrer, er ikke blot det Ejendommelige ved, men endog det Væsentlige i Produktionsforeningerne, vilde en Undersøgelse af disse, der ikke paa en fuldstændig og udtømmende Maade bestemmer Driftsgevinstens Karakter og Betydning, kun meget ufuldstændig belyse hine Foreninger. Vi skulle derfor her, ved nærmere at gaa ind paa en Undersøgelse af Driftsgevinstens Art og Natur, søge at paavise, hvor lidet Arbejdernes Delagtighed i Driftsgevinsten vil bringe Arbejderklassen som Helhed forøget Velstand.

Den Uklarhed, som i Almindelighed gjør sig gjældende i Fastsættelsen af Begreberne Driftsherre og Driftsgevinst, gjør det nødvendigt, først og fremmest at give

disse Betegnelser et aldeles bestemt og utvetydigt Indhold. En egentlig Begrebsbestemmelse af Ordet Driftsherre (entrepreneur, Unternehmer) finder man kun sjældent; ja, paa Engelsk haves end ikke et eget Ord herfor. Som oftest bliver der ikke skjelnet skarpt imellem Driftens Bestyrer og Driftens Herre, og dog er denne Adskillelse af største Vigtighed. At Driftsherren som oftest tillige er Driftsbestyrer, er noget Tilfældigt og Underordnet; han behøver ingenlunde at være det og vedbliver lige fuldt at være Driftsherre, om han end overlader Driftens Bestyrelse til en Anden. Omvendt fremtræder da denne som Driftsbestyrer uden at være Driftsherre; han er en lønnet Arbejder lige som alle de Arbejdere, med hvilke han har Tilsynet. Kun for saa vidt som hans Arbejds løn beregnes paa en anden Maade end disses, som Procenter eller Tantiéme, bestemmes den efter de samme Love, som Driftsherrens Gevinst. Men det Samme gjælder da ogsaa om de simple Arbejders Løn, for saa vidt denne helt eller for en Del ansættes til visse Procent af Udbyttet. Men den Omstændighed, at én lønnet Arbejder er sat til at have Tilsyn med de andre og fremtræder som deres Foresatte, gjør ham paa ingen Maade til Driftsherre. Thi den egentlige og virkelige Betydning af dette Ord er, som alt fremhævet i den første Artikel, den, at den Paagjældende overtager Driftens Chancer.*) Thi det er dette, som gjør hans Stilling forskjellig fra den lønnede Arbejders, og det er denne

*) Jfr. Roscher § 195, hvor det rigtigt siges, at *das Wesentliche einer Unternehmung im nationalökonomischen Sinne des Wortes besteht darin, dass für den Verkehr auf eigene Gefahr producirt wird.*

Omstændighed, som gjør, at der her kan tales om en egen Indkomstkilde ved Siden af Arbejdslønnen og Kapitalrenten. Thi Betingelsen for, at Driftsgevinsten skal kunne opstilles som en saadan egen Indkomstkilde, er den, at den ikke falder ind under Lovene hverken for Arbejdsløn eller for Kapitalrente.

Uagtet nu de fleste Systemer opstille en saadan Adskillelse imellem tre forskellige Arter af Indkomst, er dog i Almindelighed denne Sondring ingenlunde klart eller skarpt gennemført. Driftsherrens Indtægt opfattes navnlig hyppigt som en Helhed, der under Et betegnes som Driftsgevinst uden Hensyn til, at en Del af Indtægten ligefrem er Rente af hans anvendte Kapital, en anden Del Løn for hans personlige Virken, altsaa Arbejdsløn, hvilke Dele af hans Indkomst bestemmes ganske efter de almindelige Love for Rente og Arbejdsløn. Tænker man saaledes paa en almindelig Haandværksmester, der arbejder uden Medhjælp, men for egen Regning, da er han, uagtet han ingen Arbejdere har at føre Tilsyn med, Driftsherre; men han er tillige Arbejder og, for saa vidt han virker med egne Midler, Kapitalist. Det vilde derfor være aldeles vildledende og urigtigt at betegne hele hans Indtægt som Driftsgevinst; først maa han beregne sig den almindelige Rente af sin Kapital, som han vilde kunne faa ved en hvilken som helst sikker Anbringelse af den, navnlig ved at laane den ud mod fuldstændig Sikkerhed; dernæst maa han beregne sig den samme personlige Arbejdsløn, som han vilde kunne faa ved at arbejde paa samme Maade for en Anden; og først hvis han derhos har en yderligere Indtægt, da er dette Resultatet af, at han i Steden for at laane sin Kapital ud og bortleje sin Arbejdskraft har arbejdet for egen Reg-

ning; det er altsaa kun dette Overskud, der er hans Driftsgevinst.

Grunden til, at der i de fleste Systemer hersker saa megen Uklarhed over dette Forhold, kan maaske søges deri, at de engelske Forfattere, der ere at betragte som Videnskabens Grundlæggere, ikke have opstillet nogen Adskillelse imellem Kapitalrente og Driftsgevinst, men samlet begge under Betegnelsen «profit». I Forbindelse hermed staar det da endvidere, at Begrebet Arbejds løn bestemmes paa en mindre rigtig Maade som den Løn, En erholder for sit til en Anden ydede Arbejde.*) Heraf følger da nemlig, at, naar der kun skjælnes imellem Arbejds løn, defineret paa den anførte Maade, og «profit», maa det Udbytte, som en Mand har af sin personlige Virken, naar han arbejder for sig selv, henhøre under Begrebet «profit». Dette sidste Ord betegner da efter de fleste engelske Forfatteres Mening Kapitalistens Indtægt, naar han selv benytter sin Kapital. Saaledes siger endnu Stuart Mill: «Bruttoudbyttet (the gross profits) af Kapital, den Indtægt, der tilfalder dem, der indskyde den fornødne Kapital i Produktionen» (og som forudsættes selv at lede denne Produktion), «maa give et tilstrækkeligt Vederlag for Afsavnet af Kapitalen, Skadesløsholdelse for Risikoen ved Anvendelsen af Kapitalen og Betaling for det Arbejde og den Dygtighed, som udkræves til Ledelsen af den paagjældende Virksomhed (superintendence).»**) Endskjønt nu Mill selv paaviser, at denne

*) Jfr. ogsaa Kayser: Om Arbejdets Ordning, 1ste Udg. S. 418:

•Ved Arbejds løn forstaar man den Betaling, som Arbejderen modtager, naar han anvender sin Arbejds kraft i Andres Tjeneste. •

**) J. St. Mill: Principles of political Economy, 1852, I, S. 485.

Indkomst saaledes opløser sig i tre Dele, af hvilke den ene i Virkeligheden er Kapitalrente og den anden ganske har Karakter af Arbejds løn, indskrænker han dog ikke den egentlige Profit til det Overskydende, den virkelige Driftsgevinst, og det hele følgende Afsnit mangler derfor i høj Grad Klarhed og Bestemthed. Om de fleste franske Forfattere gjælder, uagtet disse skjelne imellem salaire, intérét og profit, noget Lignende, selv om dem, der netop udmærke sig ved systematisk Klarhed og Skarphed i Begrebsbestemmelsen. Saaledes hedder det f. Ex. hos Cherbuliez: «Driftsgevinsten (le profit) er den Indkomst, som Kapitalisten oppebærer for den Kapital, som han anvender i sin Bedrift (qu'il met en oeuvre)», uagtet der ikke kan være nogen Tvivl om, at man ikke behøver at være Kapitalist for at være Driftsherre og oppebære Driftsgevinst, idet en Driftsherre meget vel kan arbejde med lutter fremmed, laant Kapital. Men idet man saaledes opfatter Driftsgevinsten som enstydig med Driftsherrens Indtægt, er det klart, at man ikke kan faa ret Øje paa det, som netop er det Ejendommelige ved Driftsgevinsten. Hertil udfordres nemlig, at den skarpt udsondres fra baade Arbejds løn og Kapitalrente.

Ved første Øjekast kunde det nu, naar man opgiver den vilkaarlige Indskrænkning af Begrebet Arbejds løn, at det er Vederlaget for det til en Anden ydede Arbejde, og gjengiver Ordet dets naturlige Betydning, hvorefter det er Betegnelsen for Udbyttet af umiddelbar personlig Virksomhed, Lønnen for udført Arbejde, synes, som om Driftsgevinsten maatte blive et overflødig Begreb, idet ogsaa det betegner Udbyttet af en personlig Virken. Betragter man nemlig nærmere de i enhver Produktion virkende Kræfter, vil det let ses, at al Medvirkning til Frem-

bringelsen af et vist Resultat — bortset fra Naturens Medvirkning og den formentlig for Besiddelsen af Naturkraften erholdte Andel i Udbyttet, den saakaldte Jordrente, der her meget vel kan lades ude af Betragtning *) — kun kan ske under en af to Former: enten maa man selv tage umiddelbart personlig Del i Arbejdet, i hvilket Tilfælde Ens Andel i Udbyttet bliver Arbejds løn, eller man kan understøtte Arbejdernes Virksomhed ved at overlade dem Afbenyttelsen af det ved tidligere Arbejde vundne Udbytte, Kapital, og i saa Tilfælde erholder man Erstatning for Afsavnet af denne Kapital, Rente. Ved første Øjekast synes da Driftsgevinsten nødvendig at maatte falde ind under en af disse to Former for Indkomst, og det synes da navnlig, at den maa karakteriseres som Arbejds løn,**) idet den kan siges at være Vederlag for den Indsigt, Forudseenhed, Resoluthed og Mod, hvormed Driftsherren anvender de til hans Raadighed staaende Arbejds kræfter og Kapitaler, altsaa Lønnen for rent personlige Egenskaber.

En nøjere Betragtning lærer imidlertid snart at indse, at Driftsgevinst i dette Ords egentlige og snevrere Betydning ikke rettelig kan henføres under enten Arbejds løn eller Kapitalrente. For saa vidt maa man give Kayser Ret, naar han***) siger: «Da Driftsherrens Virksomhed

*) At Besidderen af visse Naturkræfter, der medvirke i Produktionen, f. Ex. Besidderen af en Jordejendom, som saadan erholder en vis Andel af Udbyttet, er utvivlsomt; Spørgsmaalet drejer sig kun om, hvorvidt dette Udbytte kan betragtes som Andet og Mere end Rente af de i Ejendommen nedlagte Kapitaler. Hvad enten man mener det Ene eller det Andet, vil dette ingen Indflydelse faa paa Fastsættelsen af Begrebet Driftsgevinst.

***) Derunder henfører f. Ex. Roscher den ogsaa.

***) Om Arbejdets Ordning. 1ste Udg. S. 468—69.

bestaar i Anvendelsen af personlig Arbejdskraft» (bedre: personlige Egenskaber), «frembyder den Betaling, der tilfalder ham, nogen Lighed med Arbejdsløn; men ved Siden af denne Lighed bestaar der dog ogsaa væsentlige Uligheder imellem dem Den har paa den anden Side ogsaa nogen Lighed med den Rente, der tilfalder Kapitalisten, fordi hans Kapital bliver anvendt i Industriens Tjeneste Men den adskiller sig ogsaa i væsentlige Henseender fra den Da den altsaa ikke paa nogen naturlig Maade kan henføres under nogen af hine Indkomstkilder, synes det rigtigst at opføre den som en særegen.» Men ligesom Kayser dog i det Følgende ingenlunde gennemfører denne Opfattelse, men i Lighed med de fleste andre Forfattere opfatter Driftsgevinsten som Betegnelse for Driftsherrens hele Indtægt, saaledes ere ikke blot de af ham nærmere anførte Lighedspunkter, men ogsaa navnlig de nærmere angivne Forskjelligheder af en mere tilfældig og udvortes Natur og ramme ingenlunde det, der udgjør Væsensforskjellen imellem Driftsgevinsten paa den ene Side og Arbejdsløn og Kapitalrente paa den anden Side, den Væsensforskjel, der gjør, at de ikke kunne behandles under Et — fordi de ikke følge de samme Love og ikke bestemmes ved de samme Forhold.

Det, som nemlig er det Ejendommelige ved Driftsgevinsten, er, at den staar i den nøjeste Sammenhæng med og ligefrem er et Resultat af Omsætningen, hvilken den skylder sin Tilværelse. Saasnart Produktionen er naaet saa vidt, at der kan tales om Anvendelse af Kapital, kan der — om end ikke altid faktisk, saa dog principmæssig — skjelnes imellem den Del af Udbyttet, der skyldes den umiddelbare Arbejdsvirksomhed, og den Del der hidrører fra Benyttelsen af Kapital, med andre Ord,

imellem Arbejdsløn og Kapitalrente. Saa snart der finder en Arbejdsdeling og deraf følgende Arbejdets Forening Sted, kan der blive Tale om en Driftsbestyrer, der ordner, leder og sammenholder den fælles Virksomhed og derfor ogsaa faar større Andel i Udbyttet end de Andre; men dette er dog blot en ligefrem Løn for hans Arbejde, hvis Størrelse, forsaavidt den ikke ligefrem bestemmes ved et patriarkalsk, despotisk Magtsprog, bestemmes efter ganske de samme Principer som al anden Arbejdsløn. Men en egentlig Driftsgevinst er der endnu paa dette Stadium ikke Tale om.*)

Først naar den indirekte Forsyning igjennem Produktionen for Andre, altsaa en Omsætning, kommer i Stand, og naar der bliver Tale om en fra Produktions- og Brugsværdien forskjellig Omsætningsværdi, samt naar der bliver Tale om Omsætning — Kjøb og Salg — af Arbejdskraft, som af alle andre Varer, opstaar der en egentlig Driftsgevinst, bestemt ved særegne Principer. Fra det Øjeblik, da en Deling af Arbejdsudbyttet foregaar, endnu inden Arbejdet er tilendebragt — fra det Øjeblik, da en enkelt Deltager i den fælles Virksomhed diskonterer de Andres Andel af Udbyttet, før denne er forfalden til Udbetaling, indtræder der en Driftsgevinst; thi fra dette Øjeblik af indtræder der en Risiko for, at

*) Jfr. Roscher: Die Grundlagen der Nationalökonomie, 1869, § 195: *•Im Anfange jeder Volkswirtschaft ist natürlich die Selbstproduktion der Consumenten überwiegend, späterhin, bei etwas mehr entwickelter Arbeitstheilung, die erst gelegentliche, dann berufsmässig fixirte Uebnahme von Bestellungen; wogegen auf höherer Kulturstufe, zumal auch bei der hier immer grösseren Freiheit der Arbeiter, der Kapitalien und des Verkehrs, die Unternehmungen eine immer wachsende Rolle zu spielen und immer mehr auf eigene Gefahr gestellt zu werden pflegen.*•

det virkelige Udbytte ikke skal blive ligt med det forudsatte — og forud betalte — Udbytte, samt den modstaaende Mulighed for, at hint vil blive større end dette. Fra dette Øjeblik frembyder altsaa Driften flere forskjellige Chancer, og den, der overtager disse for egen Regning og paa egen Risiko, er Driftsherre i dette Ords rette Betydning, uden Hensyn til, om han tillige er Driftsbestyrer eller ej.

Men saasnart Arbejdsdelingen er trængt noget mere igjennem, bliver Diskonteren af det fremtidige Arbejdsudbytte stedse mere almindelig og stedse mere nødvendig. Ja, i Virkeligheden er det den, der gør den udstrakte Arbejdsdeling mulig og bærer hele den uhyre komplicerede Samvirken imellem de mange, fjernt fra hinanden boende Producenter. Thi det er kun saa længe, som Produktionen gaar ud paa at frembringe umiddelbare Forbrugs- eller vel endog Fortæringsgjenstande, at en umiddelbar Deling af Arbejdets Resultat kan finde Sted imellem de Samvirkende. Hvor derimod den hele Virksomhed er af rent forberedende Natur i Forhold til en eller flere følgende, der vil det omtrent blive umuligt at foretage en Fordeling af det endelige Produkt imellem alle dem, der have samvirket til dets Frembringelse, ligesom det som oftest vilde være umuligt for de første Arbejdere at vente paa Fordelingen, indtil det endelige Resultat foreligger. Det vilde være ligefrem umuligt for de amerikanske Bomuldsavlere at vente paa deres Løn for det udførte Arbejde, indtil Bomulden er spundet og vævet og de vævede Tøjer endelig gaaet over til Konsumenterne, og dobbelt umulig bliver Opgjørelsen, naar Spinderne bo i England, Væverne i Danmark og Konsumenterne maaske i Sverig eller Norge. Og skulde man nu endvidere medtage i

denne almindelige Opgjørelse dem, der have leveret Maskinerne, og dem, der have udvundet Jærnet til disse af Bjærgværkerne osv. osv., saa vilde en Samvirken imellem saa mangfoldige Kræfter, hvilende paa Forudsætningen om en slig Opgjørelse, blive en fuldkommen Umulighed. Vanskeligheden løses da derved, at ethvert Stadium i Produktionen fremtræder med Selvstændighed og danner et afsluttet Hele for sig. Man oppebier ikke det Tidspunkt, da Produktionen er helt færdig og det færdige Produkt som en virkelig Forbrugsgjenstand har naaet Konsumenten; men Producenten paa det følgende Stadium betragtes som Forbruger, Maskinfabrikanten af Jærnet, Spinderen og Væveren af Maskinerne, den sidste af disse atter af den førstes Produkt osv. osv. Som Forbruger betaler da Enhver af disse alt det indtil dette Punkt præsterede Arbejde, saa at Opgjørelsen ved Fordelingen af Udbyttet kommer til at indskrænke sig til kun at omfatte de paa samme Sted og i samme Virksomhed samarbejdende Personer. Enhver efterfølgende Producent diskonterer altsaa, for at blive ved dette betegnende Udtryk, Fordringen paa Vederlag for det alt udførte Arbejde. «Det er paa denne Maade,» siger en engelsk Forfatter,*) «at et Pund Bomuld, der i det Højeste er 2 shill. værd, gennem en hel Række af Bearbejdelser, der udføres paa højst forskellige Steder og uden nogen Aftale imellem alle Deltagerne i Produktionen, uden Vanskelighed og til Alles Tilfredshed forvandles til Kniplinger, der ere 100 guineaer værd.» Og der kan tilføjes, hvad der er nok saa mærkeligt, at det er paa denne Maade, at det bliver muligt at fordele de 2 Skilling, som et lille Franskbød

*) Hearn: Plutology.

koster, imellem alle de Producenter, som have samvirket til dets Frembringelse, Bageren, Mølleren, Tærskeren, Agerdyrkeren, Plougfabrikanten osv. næsten i det Uendelige.

Ganske paa samme Maade diskonterer nu atter paa hvert enkelt Trin af denne hele komplicerede Produktionsproces en Enkelt af de paa dette Trin umiddelbart Samvirkende de Andres Fordring paa Andel i Udbyttet, endnu inden dette foreligger eller i sin Helhed er blevet kjøbt af den næste Producent i Rækken.

Men idet Arbejdet saaledes skal betales, forinden dets Resultat foreligger færdigt og inden endnu Nogen véd, hvad dette Resultat vil være værd, idet f. Ex. Mursvenden og Tømmersvenden skulle have deres Ugeløn betalt Uge efter Uge, længe førend Bygmesteren véd, hvad han vil kunne faa Huset solgt for, eller Gaardmandens Karl skal have sin faste Aarsløn uden Hensyn til, hvor meget der høstes og hvad Pris Kornet kommer til at staa i, bliver det nu nødvendigt at betale al denne Arbejdsvirksomhed uden alt Hensyn til dens endelige individuelle Resultat og den Andel, som den Enkeltes Virksomhed har i dettes Fremkomst. Al Arbejdskraft betales da efter det almindelige, gjennemsnitlige Resultat, den formaar at give, uden Hensyn til, om den i det enkelte Tilfælde virkelig giver dette Resultat eller ej. Da nu al Produktion, selv den, som efter sin Natur er mest ensartet og stabil, er udsat for Tilfældigheder og for Uheld, vil det aldrig være muligt forud med fuldkommen Bestemthed at beregne Resultatet af den anvendte Arbejdskraft og Kapital; og saaledes fremkommer da den første Chance for Driftsherren, nemlig den, at han efter Omstændighederne kan faa Mere eller Mindre ud heraf, end han har forudsat — og betalt for.

Men ikke nok hermed. I det Arbejdskraft gaar over til at blive en Vare, der som alle andre er Gjenstand for Kjøb og Salg, underkastes den Omsætningens almindelige Love og dens Værdi bestemmes, ikke efter dens virkelige produktive Kraft, men efter Forholdet imellem Tilbud og Efterspørgsel. Arbejdet betales saaledes efter dets almindelige Markedsværdi i det paagjældende Øjeblik; snart er Lønnen højere, snart lavere, medens Arbejdets produktive Kraft og dermed dets Resultat forbliver uforandret — og det er ingenlunde sagt, at Produktionens Værdi forandrer sig netop i samme Retning og i samme Forhold som Arbejdslønnen. Bliver der Mangel paa Arbejdskraft, maa Bonden forhøje sin Arbejds løn, om saa ogsaa Kornet til samme Tid synker i Pris. Heraf opstaar da en ny Chance for Driftsherren. Enhver Driftsherre er eo ipso Handlende: han kjøber Arbejdskraft — saa vel som Brugen af Kapital — til dens øjeblikkelige Markedsværdi og sælger det færdige Produkt til dets Omsætningsværdi i Afhændelsens Øjeblik. Den Forskjel, som herved fremkommer imellem Produktionsværdien (d: hvad de paagjældende Varers Frembringelse have kostet ham, hvorunder ogsaa hans eget Arbejde maa beregnes betalt og hans Kapital forrentet) og Salgsværdien, tilfalder ham og udgjør hans Driftsgevinst. Denne fremkommer altsaa paa dobbelt Maade: dels derved, at han overtager selve Produktionens Risiko, dels derved, at han endvidere overtager Omsætningens Risiko. Faktisk falder imidlertid begge Dele sammen til Et; thi Produktionen kan betragtes som først fuldt tilendebragt, naar det færdige Produkt er bleven ombyttet med de Forbrugsgjenstande, der udkræves til Produktionns Fortsættelse og altsaa skulle erstatte de allerede under selve Produktionen

forbrugte Gjenstande. Først derefter viser det sig nemlig, om der bliver nogen Gevinst for Driftsherren, som forskudsvis har udredet Produktionens Omkostninger.

Det klareste og mest anskuelige Exempel paa Driftsherrer og Driftsgevinst i disse Ords rette Betydning har man i de mangfoldige Aktieselskaber, hvor Aktionærerne virke ikke blot med lønnede Arbejdere og lønnede Driftsbestyrere, men ogsaa med laant Kapital. Det, der her danner Forskjellen imellem Obligationsejerne, der modtage en fast Rente af den Selskabet laante Kapital (f. Ex. ved et Jærnbaneanlæg, hvor der er udstedt Prioritetsobligationer), og Aktionærerne, der modtage et vexlende, stundom meget betydeligere Udbytte af deres i den samme Virksomhed engagerede Kapital, ligger ene og alene deri, at disse have paataget sig Driftens Chancer, som hine have frigjort sig for at bære. Det er muligt, at Aktionærerne ville faa et mindre Udbytte af deres Kapital end det, som Obligationsejerne vilde kunne faa i Rente; men for saa vidt de erholde et større Udbytte, end de paa denne Maade vilde kunne faa, er dette Overskud deres Driftsgevinst. Men ganske paa samme Maade maa Forholdet opfattes i de langt mindre klare Tilfælde, hvor Driftsherren tillige optræder enten som Laangiver eller som personligt medvirkende, eller i alle tre Egenskaber tager Del i Udbyttet. Faktisk kan det i det enkelte Tilfælde være vanskeligt at opløse hans samlede Indtægt i dens enkelte Bestanddele; men umuligt er det dog ingenlunde. Enhver Fabrikant eller Haandværksmester, enhver Grosserer eller Detajlhandler maa kunne beregne, ikke blot, hvor meget han vilde kunne faa i Rente af sin anvendte Kapital ved Udlaan mod fuldkommen Sikkerhed, men ogsaa, hvad hans personlige Virken er værd, og

hvad han vilde kunne erholde i Løn ved at paatage sig en saadan Virksomhed for en Andens Regning; kan han ikke opgjøre dette Regnestykke, vil han ikke kunne gjøre sig nogen Forestilling om, hvorvidt han virkelig har nogen Driftsgevinst af sin Forretning eller ej. Det er de Paa-gjældendes Mangel paa Evne til at foretage en saadan Opgjørelse — og stundom den faktiske Vanskelighed ved at finde en Maalestok for de personlige Ydelsers virkelige Værdi —, som skjuler det Faktum, at saare mange Driftsherrer ere saa langt fra at oppebære nogen Driftsgevinst, at de tvært imod endog have en negativ Driftsgevinst, d. v. s. lide Tab paa deres Forretning, som ofte ere dem selv ubekjendte. Og dog ere disse Tilfælde, hvor Driftsgevinsten er negativ, saa hyppige, og Tabene saa store, at de, som det strax vil blive nærmere paavist, fuldkomment opveje de Tilfælde, hvor Driftsgevinsten yder en virkelig Fordel og endog en betydelig Indtægt.

Det er nemlig fuldstændig urigtigt, naar f. Ex. Roscher siger, at «Driftsgevinsten er den Del af Samfundets samlede Indkomst, som mest bidrager til Dannelsen af nye Kapitaler.» *) Dette Udsagn er ene og alene begrundet deri, at Roscher, uagtet han, som berørt, gjør et Tilløb til at bestemme Driftsgevinsten paa rette Maade, dog henfalder til den almindelige Vildfarelse at tage Ordet enstydigt med Driftsherrens samlede Indtægt — i alt Fald med Fradrag af den almindelige Rente af hans Kapital. Opfattes derimod Driftsgevinsten paa den af os angivne Maade, vil en nærmere Undersøgelse vise, at den saa langt fra er Hovedkilden til nye Kapitalers Dannelse, at den tvært imod maa siges kun rent individuelt, for

*) l. c. S. 425.

den Enkelte, at være en særlig Indkomstkilde, medens den ingenlunde er nogen Indkomstkilde for Samfundet som saadant. Tagen i sin Helhed som Indbegreb af al den Driftsgevinst, der vindes af samtlige de enkelte Medlemmer af Samfundet, opløser den sig i et Intet, idet det samlede Tab paa denne Konto fuldstændigt opvejer og netop svarer til den samlede Gevinst. Driftsgevinsten er enten kun en Fordel, som den ene Driftsherre har paa den andens Bekostning, eller en ligefrem Illusion. Et Exempel vil lettelig vise, hvilke Illusioner man i saa Henseende danner sig og hvorledes de opkomme.

Lad os, for at gjøre det saa simpelt og overskueligt som muligt, tænke os fem Driftsherrer, en Skræder, en Skomager, en Bager, en Slagter og en Urtekræmmer, hvis indbyrdes Omsætninger med hinanden netop ere af samme Omfang, og derhos — i Overensstemmelse med den almindelige, men ganske vist faktisk urigtige, Lære — forudsætte, at Gevinsten forholdsvis er lige stor for dem alle. Tænke vi os altsaa, at En af dem til de fire Andre sælger Varer, der have kostet ham selv — inklusive hans eget Arbejde og Renten af hans egen Kapital — 1000 Rdl., samt at Enhver af dem sælger disse Varer med en Avance af f. Ex. 200 Rdl., altsaa for 1200 Rdl. Det vil da let ses, at Enhver af dem i saa Tilfælde ganske vist faar 1200 Rdl. for Varer, hvis Frembringelse kun har kostet ham 1000 Rdl. — men at han ligeledes maa give 1200 Rdl. for Varer, hvis Frembringelse kun har kostet 1000 Rdl. Forestillingen om hans Driftsgevinst er da en Illusion — han har netop faaet saa meget for sine Varer, som disse have kostet ham selv. Varerne ombyttes netop i Forhold til deres Pro-

duktionsværdi, og Driftsgevinsten opløser sig følgelig i et Intet. At Forholdet bliver det samme, selv om de ikke sælge netop for de samme Beløb, naar dog deres gjensidige Omsætninger opveje hinanden, vil let ses; dersom saaledes f. Ex. Bageren og Slagteren afsætte hver for 1200 Rdl., hvad der havde kostet dem selv 1000 Rdl., medens Urtekræmmeren sælger for 900 Rdl., hvad der har kostet ham selv 750 Rdl., og Skræderen og Skomageren afsætte for 600 Rdl., hvad der har kostet dem 500 Rdl., vil ligeledes Enhver af disse faa, hvad der netop i Produktionsværdi svarer til det af ham Frembragtes Produktionsværdi. Skræderen f. Ex. vil for sine 600 Rdl. kunne erholde for 200 Rdl. Brød, for 200 Rdl. Kjød, for 150 Rdl. Urtekramvarer og for 50 Rdl. Skotøj — og har da netop faaet Varer, hvis samlede Produktionsværdi er 500 Rdl.. En virkelig Driftsgevinst, et Overskud ud over sine Produktionsomkostninger inklusive eget Arbejde og Kapitalrente, faar han altsaa ikke.

De her opstillede Exempler hvile nu netop paa de almindelig opstillede Forudsætninger og de almindelig anerkjendte Værditheorier, blot med en streng Fastholden saa vel af disses Konsekvenser som af det strengere og formentlig rigtigere Begreb om Driftsgevinst. Det er jo nemlig en almindelig anerkjendt Sætning, at det, bortset fra særlige Undtagelsestilfælde, er Produktionsomkostningerne, der bestemme en Tings Værdi; og selv om dette ikke af Alle erkjendes for ganske korrekt, maa dog selv de, der bestride denne Sætnings Korrekthed, med Macleod indrømme, at «i alle Tilfælde, hvor Produktionen kan forøges vilkaarlig, lære Folk at afpasse Tilbudet efter Efterspørgselen, saa at den paagjældende Tings Værdi vil falde nær sammen med dens Produktionsomkostninger.» Følgen

heraf bliver da ganske simpelt den, at Tingene ville blive ombyttede med hinanden saa vidt muligt saaledes, at man for enhver Ting faar andre Ting, hvis Frembringelse har kostet lige saa meget. Men spørger man dernæst, hvad der da skal forstaas ved Produktionsomkostninger, svares der gjerne, at det, eftersom en Ting ikke faar mere Værdi derved, at der af Udygtighed er bleven anvendt mere Arbejde paa den end paa andre Ting af ganske samme Slags og Beskaffenhed, herved maa forstaas den almindelige Arbejdsløn, den almindelige Rente og den almindelige Profit eller Driftsgevinst; og i nær Forbindelse hermed læres det endvidere, at Profitten ligesom Kapitalrenten har en naturlig Tendens til at være ens i alle Sysler, hvilket, da den efter den almindelige Praxis maales med den af Driftsherren anvendte Kapital, vil sige, at den staar i et bestemt, for alle Sysler lige, Forhold til denne. Saaledes siger f. Ex. Kayser S. 469—70: «Man bestemmer Driftsgevinstens Højde efter det Forhold, hvori den staar til den anvendte Kapital; dette Forhold kalder man Gevinstfoden . . . Den vil i Almindelighed under frie Forhold være lige stor i alle Erhvervsgrene, da enhver Forskjel i denne Henseende snart vil bevirke, at Driftsherrerne føre deres Virksomhed fra de mindre til de mere fordelagtige Anvendelser, hvoraf Følgen naturligvis maa blive, at den vil frembyde en stor Ensformighed.» Den ligefremme Konsekvens heraf vil da være den, at overalt, hvor Produktionsomkostningerne — α : den af Driftsherren udlagte Kapital — ere lige store, vil Driftsgevinsten ogsaa være lige stor, altsaa forøge hine lige meget og følgelig ikke forandre det derpaa begrundede Ombytningsforhold. Enhver vil altsaa ved at betale Driftsherrerne i andre Produktioner den samme forholdsvis

Gevinst, som han selv erholder, tabe netop det Beløb, som han selv har vundet, og han vil saaledes, trods den vundne Driftsgevinst, ikke erholde Mere for sine Varer, end hvad der — bortset fra Driftsgevinsten — svarer til disses Produktionsomkostninger.

Men medens vi saaledes fastholde denne nødvendige Konsekvens af de almindelig opstillede Theorier om Driftsgevinsten og dens Størrelse som det, der ogsaa efter vor Mening maa gjælde i alle Tilfælde, hvor Driftsgevinsten er forholdsvis lige stor, altsaa at denne i alle slige Tilfælde er en fuldstændig Illusion, er det rigtignok efter vor Opfattelse saa langt fra Tilfældet, at dette skulde være den almindelige Regel, at vi tvært imod anse det for en sjælden Undtagelse. Man vil vist nok kun meget vanskeligt og meget sjældent kunne paapege en Kreds af saadanne i indbyrdes Omsætningsforhold til hinanden staaende Driftsherrer, hvis Driftsgevinst forholdsvis — i Forhold til den af dem anvendte Kapital — er lige stor. Gaa vi derfor ud fra, at Driftsgevinsten i Almindelighed ikke er ens i de forskjellige Sysler saa lidt som i de enkelte Forretninger af samme Art — hvilket Sidste ogsaa Kayser indrømmer*) —, saa vil den ganske vist ikke opløse sig i en Illusion, men derimod for Nogles Vedkommende fremtræde som en reel Indtægtskilde; men Andre ville da nødvendigvis lide tilsvarende Tab. Tænke vi os saaledes i det først anførte Exempel i Steden for

*) L. c. S. 470: «Derimod vil Driftsgevinsten ikke være lige høj for alle de enkelte Driftsherrer, da særegne personlige Egenskaber eller Anlæggets Størrelse eller andre lignende Omstændigheder kunne sætte Enkelte i Stand til enten at producere med færre Omkostninger eller til at finde en mere fordelagtig Afsætning for deres Varer.»

en forholdsvis lige stor Driftsgevinst en forskjellig, at f. Ex. — for at gjøre det saa simpelt som muligt — Bageren har gjort et Indkjøb af Mel umiddelbart før en Prisstigning paa Korn, der sætter ham i Stand til nu ligesom de andre Bagere, der ikke have et saadant Oplag, at lade Prisen paa Brød stige, saa at han sælger det Brød, hvis Produktion har kostet ham 1000 Rdl., for 1500 Rdl. i Steden for som før for 1200 Rdl., samt at ligeledes Skræderen, der inden Sylønnen stiger har faaet et Oplag af Klæder syt, kan lade Prisen paa de Klæder, der staa ham i 1000 Rdl., stige til 1500 Rdl., medens de andre Tre vedblivende kun have en Driftsgevinst af 200 Rdl. paa Varer, der have kostet dem 1000 Rdl., — hvorledes vil da Forholdet stille sig for hver af dem? Medens hver af dem tidligere kunde købe for 300 Rdl. af hver af de fire Andre og derfor erholde Varer, der havde kostet hver af disse 250 Rdl., i Alt altsaa 1000 Rdl., vil nu Bageren kunne anvende 1200 Rdl. til at afkjøbe hver af de Tre, hvis Priser ere uforandrede, for 400 Rdl., og vil herfor af hver erholde en Tredjedel af hans Vareforraad, tilsammen til en Produktionsomkostning af 1000 Rdl., altsaa svarende til, hvad hans egen Produktion har kostet ham. Han har derefter endnu 300 Rdl. tilbage, for hvilke han kan afkjøbe Skræderen Klæder, der staa denne i 200 Rdl. — og dette er altsaa hans reelle Driftsgevinst; for en udlagt Kapital af 1000 Rdl., har han erholdt Varer, hvis Frembringelse har krævet Anvendelsen af en Kapital paa 1200 Rdl. Men Skomageren derimod, der endnu bestandig kun realiserer 1200 Rdl. for de Varer, der staa ham selv i 1000 Rdl., maa nu give 375 Rdl. for det samme Forbrug af Brød, der før kostede ham 300 Rdl., og 375 Rdl. for de samme Klæder, for hvilke han før

betalte 300 Rdl., medens begge Dele tilsammen kun svare til en Produktionsomkostning af 500 Rigsdaler. Han har derefter kun 450 Rdl. tilbage; han maa derfor indskrænke sine Indkøb af Urtekramvarer og Kjød til dette Beløb, saa at han, uagtet Priserne herpaa forudsættes uforandrede, kun kan faa Varer, der efter Produktionsomkostningerne have en Værdi af 375 Rdl. I Alt faar han saaledes for sine 1200 Rdl. kun Varer til en Produktionsværdi af 875 Rdl., medens hans egne Varer havde en Produktionsværdi af 1000 Rdl. Uagtet han tilsyneladende har realiseret en Driftsgevinst af 200 Rdl., har han altsaa ved at anvende en Kapital af 1000 Rdl. kun forskaffet sig Gjenstande, til hvis Frembringelse Anvendelsen af en Kapital af 875 Rdl. har været tilstrækkelig og altsaa i Virkeligheden lidt et Tab af 125 Rdl. Men efter al Rimelighed maa hans Tab endog forudsættes at blive større. Thi dersom Pengenes Værdi er forbleven uforandret, maa til Prisstigningen i nogle Retninger svare en Nedgang i Prisen i andre Retninger, og under denne Forudsætning vil han da endog blive nødsaget til at sælge sine Varer for 1000 Rdl. i Steden for 1200 Rdl. I dette Tilfælde er der da nominelt ingen Driftsgevinst — men reelt er der endog et Tab af 250 Rdl., eftersom han kun faar Varer til en Produktionsværdi af 750 Rdl. som Udbytte af at have anvendt en Kapital paa 1000 Rdl. Og dog have vi her forudsat, at der, naar det Hele tages under Et, bliver en samlet Driftsgevinst af 1000 Rdl., fordelt paa To af de Fem; men det vilde ikke have været at gaa for vidt, at forudsætte, at der ogsaa gives dem, som endog nominelt sælge med Tab; ja, efter vor Opfattelse er dette endog et ikke ualmindeligt Tilfælde.

Grunden til, at man ikke i Almindelighed betragter Forholdene paa denne Maade, men gaar ud fra Forudsætninger om en Driftsgevinst, der med Nødvendighed tilfalder enhver Driftsherre, ligger først og fremmest deri, at Pengenes Mellekomst tilsløre Forholdet. Enhver Driftsherre, der sælger sine Varer til højere Pris, end de have kostet ham, tror ganske naturlig at have realiseret en Gevinst, og ser ikke let, at han i Virkeligheden atter udbetaler denne eller mere end denne til andre Driftsherrer. Den, der sælger Varer, som staa ham i 1000 Rdl., for 1200 Rdl., ser kun det Nominelle: at han har en Gevinst af 200 Rdl.; at han bortbytter Gjenstande, hvis Frembringelse har kostet ham 1000 Rdl., imod andre, der have kunnet produceres for 875 Rdl., opdager han ikke let. Men dertil kommer endnu, at han end ikke altid ser eller véd, hvad hans Varer virkelig have kostet ham, fordi han ikke beregner sig personlig Arbejdsløn og Rente af sin Kapital, men blot under Et opgjør, hvor meget han har udlagt i Arbejdsløn til Andre og i Rente af laant Kapital og betragter Alt, hvad han faar ind derudover, som Driftsgevinst. En Haandværker, der ved Aarets Slutning har havt en Nettoindtægt af 6—700 Rdl. som sin «Driftsgevinst» eller «Profit», tænker ikke altid — maaske endog kun sjældent — paa, at det Beløb, hvormed denne Indtægt overstiger en Svends Løn, næppe nok giver almindelig Rente af den Driftskapital, der stikker i færdige Varer og Redskaber; og en Bonde, der har en ren Indtægt af 1200 Rdl. af en Gaard, for hvilken han har betalt 20,000 Rdl., regner kun, at han dog har $1\frac{1}{2}$ à 2 pCt. i Driftsgevinst af sin Kapital ved selv at anvende den fremfor at sætte den paa en Prioritet — og glemmer let, at det saaledes Overskydende næppe nok

er Betaling for hans — og mulig hans Families — personlige Arbejde. Det turde maaske endog paastaas, at de Priser, hvortil Landejendommene i de senere Aar almindelig ere blevne kjøbte her i Landet, ere saa høje, at mangfoldige Besiddere endog kun i gode Aar faa almindelig Arbejdsløn for deres personlige Virken; om virkelig Driftsgevinst er der vist nok i saare mange Tilfælde aldeles ikke Tale. Ja, fastholder man, at der overalt, hvor den Paagjældende ikke faar sit personlige Arbejde fuldt betalt saa vel som Renten af sin egen Kapital fuldt forrentet, kun er en negativ Driftsgevinst — d. v. s., at det der er forbunden med Tab at være Driftsherre —, saa vil det vist nok vise sig, at der er ikke saa faa Ejendomme, hvis Drift i mindre gode Aar bringe Ejeren Tab. Og noget Lignende turde vise sig paa forskjellige andre Omraader, hvor de Paagjældende leve i den Indbildning, at de have Driftsgevinst eller Profit af deres Forretning, fordi de beholde et Overskud ud over deres ligefremme Udlæg og ere i Stand til at leve af deres Virksomhed.

Vi have hidtil kun søgt at paavise, at Driftsgevinst hyppigt kun er rent nominel og i Virkeligheden opløser sig i et Intet, at en nominel Driftsgevinst tilmed stundom tilslører et virkeligt Tab af Arbejdsløn eller Kapitalrente, samt at der saaledes, selv bortset fra de Tilfælde, hvor der vitterligt sælges med Tab, ved Siden af de Driftsherrer, der vitterligt oppebære Driftsgevinst, findes et langt større Antal, end man i Almindelighed tror, som kun have Tab af at overtage Driftens Chancer. Heraf fremgaar imidlertid endnu Intet om, i hvad Forhold Tab og Fordele staa til hinanden, og det kan herefter endnu

være muligt, at disse sidste dog ere de overvejende, saa at Driftsgevinsten altsaa dog, naar man tager det hele Samfund under Et, maa siges at existere som en særlig Indkomst ved Siden af Kapitalrente og Arbejdsløn. Vi skulle derfor nu gaa over til at vise, hvori Driftsgevinsten i Virkeligheden bestaar, for derved at godtgjøre, at den for Samfundet som Helhed opløser sig i et Intet.

For at paavise, hvori Driftsgevinsten bestaar, maa vi da vende tilbage til, hvad vi ovenfor have udtalt om den Maade, hvorpaa den fremkommer. Det vil da erindres, at Driftsgevinsten efter vor Definition er den Fordel, som Driftsherren under heldige Omstændigheder har deraf, at han har overtaget de Muligheder, som enhver Produktion og ethvert Salg frembyder for enten et større eller et mindre Udbytte, end paaregnet. Disse Muligheder for Tab lige saa vel som for Fordel svare til hinanden, og der ligger allerede deri en abstrakt Forudsætning om, at de omtrent opveje hinanden. I al Almindelighed maa der nemlig være en lige stor Mulighed for begge Dele for at den eventuelle Løn skal staa i det rette Forhold til Risikoen. Dersom Lønnen ordentligvis meget mere end opvejer Risikoen, dersom der altsaa ubetinget er større Mulighed for Fordel end for Tab, vil der ubetinget være en Præmie paa at benytte sine Kapitaler selv som Driftsherre, og det er da højst usandsynligt, at Folk i den virkelige Forretningsverden ville overlade denne sikkert paaregnelige Fordel til Andre ved at laane dem sine Kapitaler, i Steden for selv at benytte disse.

Uden Risiko lader ingen Kapital sig anvende; selv den sikreste Anbringelse indeholder dog altid en — om end meget fjærn og svag — Mulighed for, at den op-

satte Nydelse af Kapitalen kan medføre, at Nydelsens Øjeblik aldrig kommer for Kapitalens Ejer. Det erkjendes derfor ogsaa af alle Forfattere, at al Kapitalrente i videre Forstand indbefatter to Elementer, af hvilket kun det ene er Vederlag for det midlertidige Afsavn, som det opsatte Forbrug af Kapitalen paalægger dens Ejer, det andet er Erstatning for den Risiko for at gaa glip af Kapitalens virkelige Nyden, som Ejeren løber ved at opsætte dens Forbrug. En nærmere Betragtning vil da let føre til den Erkjendelse, at den Risiko, som Driftsherren løber ved at anvende — sin egen eller Andres — Kapital, i sit Væsen er ganske af samme Art og nær beslægtet med den Risiko, som Kapitalisten løber ved at anbringe sin Kapital paa en eller anden frugtbringende Maade. Denne Erkjendelse fører da videre til en Sammenstillen og Sammenlignen af Driftsherrens Gevinst med den Del af Kapitalrenten, der er almindelig bekjendt under Navnet «Præmien mod Risiko» — og denne Sammenligning vil da atter paa sin Side medføre den Erkjendelse, at det er to Sider af et og det samme Phænomen, vi her have at gjøre med. Ja, en nøjere Betragtning vil endog vise, at det er Driftsherren, der for de laante Kapitalers Vedkommende — lige saa vel som for sine egne — bærer den væsentligste Del af Risikoen, og derfor ogsaa oppebærer det Meste af den saakaldte Præmie for Risiko. Det er nemlig ham, som bærer Risikoen ved de laante Kapitalers Anvendelse, medens selve Kapitalisten kun bærer den langt ringere Risiko ved Kapitalens Anbringelse.

Risikoen ved at anvende en Kapital i produktivt Øjemed bestaar nemlig deri, at enten tilstødende Uheld eller en fra først af mindre rigtig Beregning eller Lignende, kan

bevirke, at Produktionen ingeniunde giver det tilsigtede Resultat, eller at det Producerede paa Grund af forandrede Konjunkturer ikke ved Afsætningen kan udbringes til den Værdi, som var paaregnet og nødvendig til ikke blot at give et egentligt Udbytte, men til blot at erstatte den forbrugte Kapital. Al denne Risiko bæres af den, der anvender Kapitalen, Driftsherren. At den til et saadant mislykket Foretagende udlaaente Kapital gaar til Grunde, afficerer derimod kun i det Tilfælde Laangiveren, at Driftsherren ikke ejer andre Kapitaler, hvormed han kan erstatte den tabte. Kapitalistens Risiko indskrænker sig saaledes til Risikoen ved Anbringelsen; udlaaner han Kapitalen til en solid, vederhæftig Mand, er det hãm ligegyldig, om denne anvender denne særlige Kapital paa en mindre heldig Maade. Det, der for ham bestemmer Risikoens Størrelse, er Debtors almindelige, personlige Vederhæftighed og Formuestilstand; det, der for denne bestemmer Risikoens Størrelse, er derimod selve Foretagendets Karakter og Beskaffenhed. Derfor kan ogsaa i første Tilfælde Risikoen blive saa forsvindende, at ogsaa Præmien bliver aldeles forsvindende og at hele Kapitalrenten bliver Erstatning for Afsavnet, altsaa Rente i Ordets strengere Forstand. Dette er saaledes i velordnede Samfund, hvor Retstilstanden er god og Adgangen til i fornødent Fald at faa sin Ret paatalt og anerkjendt ved Avtoriteternes Hjælp let, Tilfældet dels med Prioritetslaan af bedste Art, dels og fornemmelig — thi ved Prioritetslaan spiller Hensynet til, at Kapitalen er bunden for længere Tid, ind med — med solide Kjøbmænds Vexler fra de bedste Handelshuse, af hvilke Diskontoen i Almindelighed kan siges at afgive en Maalestok for den virkelige Pris paa Kapitaler til enhver Tid. Hvor Risi-

koen ved Udlaanet bliver større, stiger Renten, og saaledes afgiver den forskjellige Rente af Udlaan, som tages f. Ex. af Nationalbanken, Industribanken og Assistentshuset et Udtryk for den forskjellige gennemsnitlige Sikkerhed, som disse Instituters Kunder frembyde. Men i intet af disse Tilfælde spørges der om den særlige Risiko, som den specielle Anvendelse, der skal gives Kapitalen, medfører. Denne bliver der derimod Spørgsmaal om, hvor det gjælder om at indtræde som passiv Interessent i en Forretning; i saa Tilfælde gjør man Fordring paa et saadant Udbytte, at man foruden den almindelige Rente faar en til den virkelige Risiko i dette Slags Foretagender svarende Præmie. Her møder os da atter Forskjellen imellem Aktionæren og Prioritetshaveren — d. v. s. imellem Driftsherren og den laangiyende Kapitalist. Forskjellen imellem det Udbytte, de oppebære, beror ene og alene derpaa, at den førstnævnte, der bærer Risikoen ved Kapitalens Anvendelse paa denne særlige Maade, ogsaa oppebærer Præmien for denne Risiko, medens denne er Kapitalisten aldeles uvedkommende. Det er altsaa denne Præmie, der udgjør Driftsgevinsten, og en nærmere Undersøgelse af denne Præmies Art og Størrelse vil derfor give fuldstændig Oplysning om Driftsgevinstens Karakter og Omfang.

Præmien mod Risiko er da, hvad ogsaa Navnet antyder, intet Andet end simpelthen en Assurancepræmie, bestemt til at dække de Tab, som Uheld, slet Beregning, Konjunkturernes Forandring, navnlig en forandret Efterspørgsel m. v. fremkalder ved Kapitalens Anvendelse. Dersom den saaledes tabte Kapital ikke erstattedes af den nydannede, vilde en Formindskelse af den eksisterende Kapitalmængde blive Følgen, og dermed en Indskrænkning

af Produktionen. Skal denne kunne fortsættes i uforandret Omfang, maa den vedligeholdes i sin oprindelige Mængde. Først naar de lidte Tab ere dækkede, kan der være Tale om Overskud, eller med andre Ord om Udbytte eller Rente. Alt, hvad der, naar det hele Samfund tages under Et, efter Produktionens Tilendebringelse bliver tilbage som en Forøgelse af den benyttede Kapital, er Udbyttet af dennes Brug, altsaa Rente; Alt, hvad der i det enkelte Foretagende bliver tilovers ud over dette gennemsnitlige Udbytte, er den Assurancepræmie, der er bestemt til at dække de Tab, som i Alt lides paa samtlige Foretagender. Naar af to Banker den ene mod utvivlsom Sikkerhed giver Udlaan mod 4 pCt., den anden derimod tager 6 pCt., er Grunden hertil den, at denne Bank, der laaner ud mod mindre god Sikkerhed, for ligesom den første at erholde 4 pCt. i virkeligt Udbytte maa beregne 2 pCt. i Assurancepræmie for at dække Tabene paa samtlige Udlaan. I en virkelig Forretningsverden, hvor der bestaar uindskrænket Konkurrence, maa da ogsaa disse 2 pCt. være nødvendige til at dække Tabene. Dersom nemlig Erfaringen viste, at Tabene regelmæssigt udgjorde mindre end 2 pCt. aarlig af saadanne Udlaan, som her er Tale om, vilde Renten i Virkeligheden udgjøre mere end 4 pCt., og konkurrerende Banker vilde da snart kaste sig over denne mere indbringende Branche af Forretninger. Og omvendt vilde Banken ikke nøjes med 2 pCt. Præmie, dersom dette i Længden viste sig utilstrækkeligt til at dække Tabene. Det ligger altsaa saaledes med Nødvendighed i Præmiens Natur, at den maa være den Del af Rentebetalingen i videre Forstand, der udfordres til at erstatte de lidte Kapitaltab. En Ind-

tægt kan den ikke være for Banken; for denne maa Tab og Fordel paa de enkelte Laan netop opveje hinanden.

Noget anderledes — om end i det Væsentlige, i det Hele og Store paa samme Maade — stiller Forholdet sig, naar man i Steden for en Bank tænker sig en Flerhed af Kapitalister, der drive dette Slags Laaneforretning hver for sig. Udlaanene maa i dette Tilfælde ske paa ganske de samme Vilkaar, og Præmien ligeledes her være fastsat saaledes, at den netop svarer til de aarlige Kapitaltab. Men Forskjellen er den, at Tab og Fordel her ikke komme paa samme Haand, men paa flere Hænder, og det saaledes, at i det enkelte Aar Nogle have fulde 6 pCt. af deres Penge, medens Andre efter Fradrag af Tab og Omkostninger ved at maatte inddrive deres Fordringer netop kun erholde de almindelige 4 pCt., og at atter Andre ikke blot slet ingen Rente faa, men endog helt eller delvis miste deres udlaante Kapital. For de Heldige bliver da Præmien mod Risiko her en Tillægspræmie, som de oppebære ud over den almindelige Rente; men til deres Gevinst svarer Andres Tab, der netop opveje den samlede Gevinst, og den hele Kapital, betragtet under Et, giver netop den almindelige Rente. Thi overfor de enkelte Kapitalister staar Bankinstituttet, der netop giver samme Slags Udlaan og derfor regulerer den samlede Rente af slige Laan efter de nys fremhævede Principer.

Ganske paa samme Maade gaar det nu til, naar Talen er, ikke om Udlaan, men om selvstændig produktiv Anvendelse af sine egne — og derhos tilmed af laante — Kapitaler. Tænke vi os en Bank, der — i Steden for at give Udlaan til Industridrivende og Handlende saaledes, at disse selv bære Risikoen ved de laante Kapitalers Anvendelse, medens Bankens Risiko beror paa deres For-

muesforhold i det Hele — udlaante sine Kapitaler til enkelte bestemte Foretagender saaledes, at den deltog i den med disse forbundne Risiko, og altsaa uanset Debtors fuldstændige Solvents mistede Kapitalen eller dog Renten, naar dette enkelte Foretagende mislykkedes, da vilde en saadan Bank være nødsaget til at beregne den med ethvert særligt Slags Foretagende i Følge Erfaringens Vidnesbyrd forbundne Risiko for at kunne fastsætte Præmien for hvert Slags Foretagende saaledes, at den ikke udsatte sig for Tab, men erholdt den almindelige Rente af sine Kapitaler, idet den Præmie, den fik ud over denne hos nogle af sine Kunder, kunde dække det Tab, den led ved Andre. En saadan Beregning kunde meget vel lade sig gjøre, naar der blot af hver enkelt Klasse Foretagender var et tilstrækkelig stort Antal til, at de forskellige individuelle Chancer kunde opveje hinanden. Der er nemlig ikke Noget til Hinder for at tænke sig statistisk oplyst, hvor stort det Kapitaltab er, som gjennemsnitlig paaføres hvert enkelt Slags industrielt Foretagende ved Uheld af forskjellig Art. En Produktion er mere udsat for Uheld end en anden. Det aarlige Tab, som i den samlede Skomager- eller Skrædervirksomhed lides ved Forskjæring af Læder eller Klæde er utvivlsomt langt ringere, end det, der i Teglværksindustrien lides ved Vejrligets Ødelæggelse af de alt formede Sten o. Lign., og dette er atter forskjelligt fra det Tab, der kan lides ved Brænding af Porcellæn eller Fajance o. s. frmdls. Da der nu ikke er Noget i Vejen for, at hele Tabet kunde ramme en enkelt netop af Bankens Kunder, maatte den betinge sig en saadan Præmie af Alle, at den i saa Fald kunde dække dette Tab.

Ganske den samme Beregning maatte da samtlige

Driftsherrer af en vis Art anstille, naar de ved en gjensidig Assurance vilde sikre sig mod slige Tab. En saadan gjensidig Assurance finder jo nu Sted imellem de fleste Skibsredere, for saa vidt angaar Skibenes Forlis (— at et Forsikringsselskab her i Almindelighed indtræder som Mellemand, forandrer intet Væsentligt i Forholdet —), imellem Kjøbenhavns Husejere, for saa vidt angaar Ildsvaade, og af lignende Art er Landboernes gjensidige Kreaturforsikring, Haglforsikring o. Lign. At der stundom i Steden for Erlæggelse af en efter et erfaringsmæssigt Gjennemsnit fastsat Præmie finder en efterfølgende Fordeling af den virkelig lidte Skade Sted, er ligeledes uvæsentligt. Alle disse Forsikringer ere nu kun partielle. Men der er Intet til Hinder for at tænke sig en slig Assurance, omfattende ethvert af Uheld resulterende Tab af Kapital imellem alle Industridrivende af en vis Klasse, at f. Ex. samtlige Skrædermestere forenede sig om at dele det samlede Nettoudbytte — naturligvis efter Fradrag af den personlige Arbejds løn til dem selv, som kunde være forskjellig, eftersom de sysselsatte et større eller mindre Antal Svende — ligeligt imellem sig. Ligesom i saa Tilfælde Driftens Nettoudbytte maatte blive ens for dem alle, saaledes vilde det, saa fremt lignende Associationer dannedes af samtlige Industridrivende, under Forudsætning af fuldstændig industriel Frihed og uindskrænket Konkurrence, være utænkeligt, at én Profession vedblivende gav samtlige sine Interessenter et større Nettoudbytte end en anden, at det f. Ex. bestandigt skulde være mere indbringende — bortset fra den personlige Arbejds løn, der for Mestrene lige saa vel som for Svendene vilde kunne være forskjellig efter de forskjellige Evner og den forskjellige Uddannelse, Professionen

kræver — at anbringe sine Penge i en Skomagerforretning end at anbringe dem i en Skræder- eller Snedkerforretning. Tænke vi os alle disse Virksomheder organiserede som Produktionsforeninger med lønnede Driftsbestyrere, i hvilke det stod Enhver frit at indtræde som Associé enten med personligt Arbejde eller med Kapital, vilde det være aldeles utænkeligt, at en enkelt af dem med Sikkerhed kunde vides stadig at give 1 pCt. mere i Udbytte af de anvendte Kapitaler end de andre, og disse dog finde Kapitalister, som vilde associere sig med dem frem for med hine. Udbyttet af Kapitalanvendelsen vil altsaa være lige for Alle og Driftsgevinsten dermed være forsvunden. Thi ingen Kapitalist vilde i et Samfund, hvor vi tænke os Alle bestemte paa at forskaffe sig det størst mulige Udbytte af sin Kapital, laane denne ud til en slig Produktionsforening mod en ringere Rente, end han — efter Forudsætningen fuldkomment sikkert og stadigt — kunde erholde ved selv at associere sig samme Forening, hvad der efter Forudsætningen vilde staa ham frit for.

Grunden til, at de enkelte Driftsherrer nu dog virkelig i mange Tilfælde oppebære en egentlig Driftsgevinst, er da ganske simpelt den, at slige gjensidige Forsikringsforeninger imellem Driftsherrer ikke nu existere, og at derfor enhver Driftsherre er sin egen Assurandør. Naar Risikoen ved en vis Art Forretning er erfaringsmæssig kjendt — og det er den med større eller mindre Nøjagtighed ved de fleste Forretningsarter —, vil enhver fornuftig Forretningsmand kun indlade sig paa et sligt Foretagende, dersom det under Forudsætning af, at intet Uheld indtræffer, vil give et Overskud ud over den almindelige Kapitalrente, der kan siges at udgjøre en

passende Præmie mod indtrædende Uheld. Ingen vilde saaledes, dersom Sø-Assurancen ikke existerede, indlade sig paa at være Skibsreder, dersom det gennemsnitlige Udbytte selv under Forudsætning af, at intet Forlis rammer Skibene, kun var 4—5 pCt. af de deri anbragte Kapitaler. Lærte da Erfaringen, at hvert 10de Skib aarlig forliser, maatte han gjøre Regning paa et aarligt Overskud af 10 pCt. ud over den almindelige Rente, for at Foretagendet skulde have Udsigt til at svare Regning. Dersom da Skibet virkelig forliser efter 10 Aars Forløb, vil han i de oppebaarne Præmiebeløb netop have samsparet Skibets Værdi og har da i de forløbne 10 Aar kun havt den almindelig Renteindtægt af sin Kapital; forliser det derimod alt efter 5 Aars Forløb, vil han i Steden for at have havt en Driftsgevinst have mistet det Halve af sin Kapital; er han endelig saa heldig, at Skibet først forliser eller bliver ubrugeligt efter 20 Aars Forløb, har han i de første 10 Aar oppebaaret en Driftsgevinst af 10 pCt. aarlig. Men Andre have da efter al Sandsynlighed lidt Tab ved Forlis, som svare til den af ham oppebaarne Fordel. Ved en gjensidig Assurance vilde Tabene i alle Tilfælde dækkes af Præmierne; nu derimod forblive Præmiebeløbene paa de Enkeltes Hænder i Steden for at gaa samlede over i de Tabendes Besiddelse. Ganske paa samme Maade forholder det sig nu i alle Forretningsgrene; Forskjellen er kun den, at Sandsynlighedsberegningen kan være mere eller mindre usikker, mer eller mindre vanskelig, ligesom man i nogle Brancher kan have lagt mindre Vind paa at samle Erfaringerne til bestemte Resultater. De anstillede Beregninger kunne derfor i deres Helhed være mindre rigtige; ja, som oftest anstilles end ikke nogen egentlig Beregning, men man

følger et erfaringsmæssigt Skjøn: saa og saa meget maa den aarlige Fortjeneste udgjøre, for at denne Forretning skal svare Regning.

Vi have hidtil stadig fastholdt, at en nøje Undersøgelse af de faktiske Forhold, for saa vidt en saadan var mulig, vilde føre til det Resultat, at Driftsgevinsten opløser sig i et Intet, idet Fordel og Tab paa de forskellige Hænder netop opveje hinanden. Det er dog en Selvfølge, at vi ikke opfatte dette Udtryk med mathematisk Strenghed; Undersøgelsen maatte i alt Fald omfatte en længere Tid, for at Svingningerne i de enkelte Aar kunde udjævnes. Men derhos maa det erindres, at vi ere gaaede ud fra den Forudsætning, at al Kapitalanvendelse og -anbringelse sker fra et rent forretningsmæssigt Synspunkt og at Enhver vil vælge den Anvendelse, der er den fordelagtigste. Det er klart, at Privilegier, Monopoler, Laugstvang o. Lign. gjøre Afbræk heri, og at paa den anden Side Magelighed, Godmodighed og lignende Omstændigheder lade en Del Kapitalister nøjes med en ringere Fortjeneste, end de vilde kunne faa. Endelig er der jo ogsaa Mange, som foretrække det mindre, men sikre, Udbytte for det større, men usikre; og saaledes er det da ofte Tilfældet, at Kapitalisterne foretrække at udlåne deres Kapitaler til Andre, der ere mere tilbøjelige til at løbe en Risiko, hvorved Driftsherrernes Chancer blive bedre, end de ellers vilde være. Alle disse Omstændigheder gjøre det muligt, at der dog til Syvende og Sidst efter Afvejen af Tabene imod den vundne Fordel bliver et ubetydeligt Overskud, der altsaa udgjør en virkelig Driftsgevinst for den hele samlede Klasse Driftsherre. Men efter vor Overbevisning vil denne dog være saa forsvindende, at den omtrent kan lades ude af Betragtning.

Dertil kommer, at man med temmelig Sikkerhed tør antage, at netop hvor Risikoen er størst og hvor der for den enkelte Driftsherre er den største Gevinst at vinde, vil det samlede Præmiebeløb ingenlunde opveje Tabene, saa at der her til Gjengjæld altid bliver en Underbalance for samtlige Driftsherrer tilsammen. Den større Præmie, som i heldigt Tilfælde kan vindes, lokker nemlig Mange til at vove et Forsøg, selv om det her staar klarere end ellers, at man er udsat for at lide Tab, saa snart man ikke er heldig. I ethvert Lotteri vide Spillerne jo meget godt, at Spillet for dem Alle tilsammen tagne som Helhed er forbundet med Tab, idet den samlede Sum af Gevinster ingenlunde er lig med den samlede Sum af Indskuddene; men derfor er Spillet ligefuldt søgt, fordi Gevinsten, naar man er heldig, kan være saa overmaade stor i Forhold til Risikoen. Noget Lignende gjælder i Forretningsverdenen, og i de Foretagender, hvor Risikoen er størst, vil derfor i Almindelighed Præmien være forholdsvis lavest og i sin Helhed utilstrækkelig til at dække Tabene.

Ganske biottet for Bevismidler, hentede fra det praktiske Liv, er hele den her gennemførte Opfattelse af Driftsgevinsten ikke, om det end selvfølgelig er umuligt at levere noget egentligt statistisk Bevis for dens Rigtighed. Man behøver saaledes blot at sammenholde Fortegnelsen over de Næringsdrivende i Kjøbenhavn med Fortegnelsen over dem, der betale Indkomstskat, for at se, at en meget stor Del af hine have en saa ringe Indtægt — Skatteansættelsens Paalidelighed naturligvis forudsat —, at den kun kan betragtes som personlig Arbejdsløn og næppe nok tillige som Rente af deres Kapital. Selv bortset fra det vist nok ikke ringe Antal Næringsdrivende, der slet ikke komme med paa Skatlisten, fordi deres Indkomst ikke

naaer 400 Rdl., findes der blandt Kjøbenhavns omtr. 6300 Haandværksmestere og Fabrikanter ikke mindre end 1064 Haandværkere og 52 Fabrikanter, der kun have en aarlig Indtægt af 400—499 Rdl., en Indtægt, som ikke mindre end 1400 Haandværkssvende have ved deres rent personlige Arbejde; af dens omtr. 5600 Handlende have 1103 ligeledes denne Indtægt. Forudsat at denne Skatteansættelse er rigtig, hvor bliver da Driftsgevinsten af for denne $\frac{1}{6}$ à $\frac{1}{5}$ af vore industridrivende og handlende Driftsherrer?

Til yderligere Bekræftelse hidsætte vi fra Enquête commerciale af 1834 (jfr. Roscher) følgende Udsagn af en med Forretningsverdenen vel bekjendt Franskmand, Godard: «Af 100 paabegyndte industrielle og kommercielle Foretagender gaa 20 til Grunde igjen, før de have slaaet Rod; 50—60 føre bestandigt en vegeterende Tilværelse med idelig Fare for at faa samme Skjæbne; højst 10 naa en meget betydelig Udvikling og en Blomstring, der ofte ikke engang er af lang Varighed.» Med dette Udsagn, der maaske ved første Øjekast synes betydelig overdrevent, jævnføre man det Faktum, at der i Aarene 1864—70 i aarligt Gjennemsnit blev udstedt 999 Borgerskaber, hvoraf de 130 — altsaa 13 pCt. — gik ud paa Forandring, altsaa Opgivelse af en tidligere Næring, hvorhos 146 — $14\frac{1}{2}$ pCt. — gik ud paa at forene en ny Næring med en bestaaende, der vel altsaa i Almindelighed har været utilstrækkelig til Vedkommendes Existens. Særlig meddeltes i 1861—70 gjennemsnitlig 328 Borgerskaber paa Gros-handel, Detailhandel samt Høker- og Brændevinshandel, medens der 1863—70 aarlig fallerede 36 kjøbenhavnske Handlende eller 18 pCt. af Gros- og Detajlhandlerne.

Dersom vi havde en virkelig Aktieselskabs-Statistik for de sidste 20 Aar, vilde denne sikkert ogsaa udvise

Resultater, som vilde overraske de Fleste. Vi for vort Vedkommende holde os overbeviste om, at en saadan Statistik vilde godtgjøre, at samtlige de i disse Aktieselskaber anbragte Kapitaler i aarligt Gjennemsnit ikke have givet stort mere end den almindelige Rente af Kapitalerne, og at den betydelige Driftsgevinst, som adskillige af dem unægtelig Aar efter Aar have kunnet opvise, kun vilde være tilstrækkelig til at dække de i andre Foretagender lidte Tab. Naar man i Almindelighed vist nok har et ganske andet Indtryk af disse Forhold, ligger Grunden dertil for en stor Del deri, at det kun er de heldige Selskaber, de, der virkelig trives godt, man har for Øje. Aar efter Aar, ja Dag for Dag paradere disse for os i Kurslisterne. Men de uheldige forsvinde for vore Øjne. At et Aktieselskab som «det forenede Dampskibsselskab» i de sidste 3 Aar har givet Aktionærerne et Udbytte af i Alt 45 pCt., altsaa i aarligt Gjennemsnit 15 pCt., det mindes man stadig om ved at se det i Kurslisten og ved to Gange aarlig at høre om det Udbytte, der gives. Men hvor Mange tænke ved Siden heraf paa «det danske Fiskeriselskab», som efter flere Aars udholdende og opoffrende Anstrængelser maatte opløse sig uden nogensinde at have givet Udbytte og efter at have opslugt betydelige Kapitaler? At et Aktieselskab, som nu for nylig «Vesterbros Bryggeri», opløser sig med et Salg af Ejendommen, der netop dækker Prioriteterne og Præferencegjælden, medens hele Aktiekapitalen, 80,000 Rdl., er tabt — det er hurtigt glemt af alle Andre end Aktionærerne. I det Hele taget lader man sig let blænde af Kurslistens tilsyneladende glimrende Resultater: de fleste Aktier noteres langt over pari, nogle indtil det Dobbelte heraf, andre 30, 40, 50 pCt. over pari. Man erindrer ikke, at et Aktieselskab i

Almindelighed først optages — tidligere gjaldt dette i alt Fald — paa Kurslisten, naar det har overstaaet de første Vanskeligheder og vist sig i Besiddelse af Livskraft. Og dog opviser selv vor lidet omfattende Kursliste ved Siden af de fordelagtige Foretagender nogle, der kun have bragt Aktionærerne Tab. Kasinoaktier og Hippodromaktier, der i en længere Aarrække intet Udbytte have givet, noteres henholdsvis til $4\frac{1}{2}$ à 5 og 14 à 15 Rdl., medens de oprindelig ere udstedte for 25 Rdl. Aktionærerne i Klampenborg Badeanstalt maatte for kort siden finde sig i at reducere deres Aktier fra de indskudte 50 Rdl. til kun at lyde paa 20 Rdl.; desuagtet noteres disse saa vel som de nytegnede, med 20 Rdl. betalte, Aktier nu kun til 16 à 17 Rdl. Og hvor mange Aktieforetagender have ikke fristet samme Skjæbne som disse eller som «Vesterbros Bryggeri», uden at det er bekjendt for den større Almenhed?

Medens vi ikke for vort eget Lands Vedkommende kunne opvise nogensomhelst Statistik herover, foreligger der fra England en statistisk Opgjørelse over Udbyttet af samtlige Aktieforetagender i en enkelt bestemt Retning, nemlig Jærnbannerne, en Opgjørelse, der frembyder en betydelig Interesse og i ikke ringe Grad tjener til at bekræfte vor Opfattelse. Der var nemlig i samtlige engelske Jærnbaner i 1871 anbragt en Kapital af omtr. 550 Mill. L. St. Deraf var et Beløb af omtr. 322 Mill. L. St. anbragt dels i Prioritetsobligationer, dels i Præference- eller garanterede Aktier, altsaa paa en i det Hele sikker Maade, og det gjennemsnitlige Udbytte af det udlaaente Beløb var $4\frac{1}{2}$ pCt., hvilket altsaa kan betragtes som et Udtryk for Kapitaludbyttet i slige Foretagender. Af de øvrige omtr. 230 Mill. L. St., der udgjorde den egentlige Aktiekapital, var Udbyttet ganske anderledes varierende end af det

førstnævnte Beløb; der var de Aktionærer — ganske vist ikke mange —, som i 1871 fik 11, 12 og 13 pCt. af deres Penge, og en ikke ringe Del fik fra 6 til 10 pCt.; men ved Siden heraf gav et Beløb af 31½ Mill. L. St. aldeles ingen Dividende, 4½ Mill. L. St. forrentedes med mindre end 1 pCt., 10½ Mill. med 1—2 pCt., 18 Mill. med 2—3 pCt. o. s. fr. Trods det glimrende Udbytte, som nogle Aktier gav, var derfor den samlede Dividende af den hele Aktiekapital — 5,07 pCt. eller knap $\frac{2}{3}$ pCt. mere end det blotte Kapitaludbytte af de til disse Foretagender udlaante og særlig sikrede Kapitaler. Den virkelige Driftsgevinst var saaledes omtrent forsvindende — især naar man betænker, hvad der ovenfor er fremhævet om, at Præmien i Almindelighed er forholdsvis lavere i de mest risikable Foretagender og altsaa forholdsvis højst i de mindre risikable, hvortil efter deres Natur Jærnbaneanlæg maa henregnes, da man her dog altid, naar man blot vil, saa nogenlunde kan beregne Rentabiliteten.

Af den Opfattelse, vi her have søgt at gjøre gjældende, følger nu ligefrem, at det er aldeles urigtigt, naar man har lovet sig betydelige Resultater af Produktionsforeningerne for Arbejderne netop deraf, at disse igjennem dem skulde blive delagtige i Driftsgevinsten. I nogle Tilfælde vil det ganske vist medføre Fordele, men i lige saa mange andre Tab, og tænkes alle industrielle Foretagender overgaaede til Produktionsforeninger, vil Driftsgevinsten eo ipso opløse sig i Intet for dem alle tilsammen. Saa længe der derfor kun endnu findes faa Produktionsforeninger, er det tænkeligt at disse, navnlig naar de ledes med Omsigt og Dygtighed, netop paa Grund af den Iver og Interesse for Sagen, som Medlemmerne

maa antages at ville lægge for Dagen, blev blandt de heldige Driftsherrer og høstede en betydelig Driftsgevinst; men i samme Forhold, som slige Foreninger blev mere almindelige, vilde Chancen for at være heldig aftage, Tab og Fordel udjævne hinanden, og følgelig den samlede Driftsgevinst blive mindre. Allerede nu vilde en Opgjørelse af samtlige hidtil dannede Produktionsforeninger utvivlsomt give en negativ Driftsgevinst. Erfaringerne fra Aktieselskaberne synes ogsaa til Dels at tale herfor. Der har i de senere Aar hersket en vis Tilbøjelighed til dels stadig at udvide det alt oprettede Selskabs Virksomhed ved Forøgelse af dets Aktiekapital, dels at forene flere Foretagender til et. For saa vidt disse Bestræbelser udspringe fra Ønsket om at formindske Risikoen for hvert enkelt Selskab ved en Association med flere, der virker som et Slags gjensidig Assurance, ere de fuldkomment rigtige og hensigtssvarende; for saa vidt derimod de Paagjældende mene derved at skulle forøge deres Udbytte, vil dette Øjemeds Opnaaelse efter Omstændighederne være meget tvivlsom. Det er nemlig vel saa, at enhver Bedrift altid drives mere økonomisk i det Store — selvfølgelig dog inden visse Grænser — end i det Smaa; for saa vidt derfor Foretagendet er af en jævn og stadig Karakter, hvor det kun kommer an paa at formindske Udgifterne for med Sikkerhed at kunne gjøre Regning paa et større Udbytte, vil en Forening af flere Selskaber til ét medføre ikke ubetydelige Besparelser og dermed Udsigt til et større Udbytte. Derfor vil f. Ex. i Almindelighed — inden visse Grænser — en Sammensmeltning af flere Jærnbaneselskaber til ét medføre en Forøgelse af Udbyttet for dem alle. Men hvor et Foretagende er af en saadan mere risikabel Natur, at Driftsgevinsten spiller en ikke ubetydelig Rolle ved Spørgsmaalet om Udbyttet, der vil enhver Ud-

videlse, enhver Sammensmeltning af flere Selskaber, tjene til at formindske Risikoen og derved gjøre Foretagendet sikrere, men tillige i samme Grad formindske Chancen for Vinding og derved Driftsgevinsten. Vore Dampskibs- og Telegrafskabselskaber turde afgive Exempler herpaa.

Det Anførte gjælder da ogsaa med Hensyn til Produktionsforeningerne. Hvor disses Virksomhed er af den i sig selv mere stadige og sikre Art, hvor Driftsgevinsten og det til den svarende eventuelle Tab kun udgjøre en forsvindende Del af Udbyttet for hver enkelt Forretning, vil en Forening af flere selvstændige Driftsherrer, flere Haandværksmestere, til én større Forretning, i hvilken Svendene ere Deltagere lige saa fuldt som Mestrene, efter al Sandsynlighed være til fælles Fordel ved at formindske adskillige af Driftsudgifterne. Men i saa Tilfælde vil Andelen i Driftsgevinsten ogsaa blive saa godt som uden al Betydning til at forøge Arbejdernes Udbytte. Hvor derimod Driftsgevinsten kan være betydelig, fordi Forretningen ogsaa kan medføre betydelige Tab, hvilket navnlig gjælder om de Tilfælde, hvor en betydeligere Handelsvirksomhed er forenet med den industrielle Produktion eller denne efter sin Natur er afhængig af en meget vexlende Efterspørgsel, der vil netop Foreningen af flere Foretagender ved at fordele Risikoen ligeligt paa dem alle føre til en Formindskelse af Driftsgevinsten for hver enkelt. Og hvor Arbejderne tage alle Virksomheder i deres egne Hænder, der ville de ganske vist tage Arv efter Driftsherrerne; men den samlede Arv, som disse efterlade sig, den samlede Driftsgevinst for alle Foretagender — er omtrent lig Nul.

Hermed skal det dog ikke være sagt, at den Omstændighed, at Driftens Risiko gaar over paa Arbejderne selv, bliver uden al Betydning for Arbejderklassen. Men

det er kun indirekte, at den hele, samlede Arbejderklasse vil nyde godt heraf og kunne vente et forøget Udbytte af deres Virksomhed. Det er nemlig muligt — ja, vel endog sandsynligt —, at den større Interesse, som Arbejderne faa i Forretningerne, vil bidrage til at formindske den hidtil med disse forbundne Risiko, der vel netop for en ikke ringe Del hidrører fra Arbejdernes Ligegyldighed og Forsømmelighed. Det er alt i vor første Artikel anført, hvor højt Malermesteren Leclair har vurderet den Fordel, som en saadan større Interesse og Paapasselighed fra Arbejdernes Side medfører. Men idet Risikoen formindskes, formindskes selvfølgelig ogsaa den til at dække samme fornødne Præmie, og der vil saaledes blive saa meget Mere at fordele imellem Arbejdet og Kapitalen. Dertil kommer desuden, at en anden og som Helhed langt væsentligere Del af Drifteherrerens Indkomster vil gaa over til Arbejderne i Produktionsforeninger, for saa vidt som disse forudsætte, at Arbejderne selv ere i Stand til at tage Ledelsen og Driften i deres Haand og altsaa selv kunne overtage den herfor hidtil Driftsherren betalte personlige Arbejds løn, der jo som oftest i Størrelse langt overgaar Betalingen for de almindelige underordnede Arbejders personlige Virken. Dog maa der atter her gøres opmærksom paa, at man maaske ogsaa paa dette Punkt er lidt tilbøjelig til at danne sig overdrevne Forestillinger om den Fordel, som Arbejdsherrerne tiltage sig paa Arbejdernes Bekostning. Det er nemlig vel saa, at der absolut taget for den Enkeltes Vedkommende nu ofte betales en langt højere Løn for Ledelsen og Bestyrelsen af en industriel Entreprise, end man i tidligere Tider har kjendt, og at denne Betaling jo, for saa vidt Driftsbestyreren ikke selv tillige tager Del i den umiddelbare Arbejdervirksomhed, maa tages fra det umid-

delbare Resultat af Arbejdernes Virksomhed. Men bortset fra, at dette Resultat kun paa Grund af denne Ledelse, der sammenholder det Hele, giver saa stort et Resultat, som Tilfældet er, maa det her erindres, at det Afdrag, der saaledes ydes til Arbejdsherren, netop i de store Entrepriser, hvor de store Indkomster haves, for hver enkelt Arbejder er forholdsvis langt mindre end i den ældre Tids smaa, haandværksmæssige Bedrifter. For at en Haandværksmester, der sysselsætter 20 Svende, for denne sin Ledelse kan faa en Løn af blot 1000 Rdl., maa der af hver Svends Produkt tilfalde ham 50 Rdl.; den store Fabrikant derimod, der har 10,000 Rdl. om Aaret for sit Tilsyn med 500 Arbejdere, tager kun et Afdrag af 20 Rdl. fra hver. Der vil altsaa ogsaa paa denne Konto blive Mindre at vinde og dele for Arbejderne ved Overtagelsen af de store, glimrende Forretninger, end ved Overtagelsen af de mindre og tilsyneladende langt mindre indbringende Virksomheder.

Men om vi saaledes end tro i forskjellig Retning at maatte reducere Forventningerne om de umaadelige Fordele, som Arbejderne skulde opnaa ved selv at blive Driftsherrer, fastholde vi dog den i vor første Artikel udtalte Overbevisning, at det er i høj Grad ønskeligt, at Produktionsforeninger maa blive oprettede i saa stort Omfang, som deres Natur tilsteder. Thi derom holde vi os forvissede, at, hvor de lykkes, virke de baade til at forbedre Arbejdernes Kaar — om end, som det fremgaar af alt det Udviklede, næppe i noget særdeles betydeligt Omfang — og til at gavne det hele Samfund, saa sandt dette kun kan vinde i enhver Henseende ved, at dets Arbejdere blive dygtigere, selvstændigere, velhavende og uafhængige.
